

PAKİSTAN ÜLKE RAPORU

TÜRKİYE TOHUMCULAR BİRLİĞİ

NİSAN- 2023

1. GENEL BİLGİLER.....	4
1.1.Künye.....	4
1.2.Coğrafi Konumu ve İklimi.....	4
1.3.Doğal Kaynaklar ve Çevre.....	5
1.4. Siyasi ve İdari Yapı.....	5
1.5.Nüfus ve İşgücü Yapısı.....	5
2.GENEL EKONOMİK DURUM.....	5
2.1.Temel Ekonomik Göstergeler.....	5
2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	7
2.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Görünümü.....	7
2.2.2. Ülkede İş Kurma Mevzuatı.....	7
3. SEKTÖRLER.....	8
3.1.Tarım.....	8
3.1.1.Tohumculuk.....	9
3.1.2.Hayvancılık.....	10
3.1.3.Balıkçılık.....	10
3.2. Enerji.....	10
3.3. Sanayi.....	11
3.4. Madencilik.....	11
3.5. Turizm.....	11
3.6. İnşaat	12
3.7. Ulaşım ve Telekomünikasyon.....	12
3.8. Bankacılık.....	12
3.9.Tekstil	13
3.10.Hizmetler.....	13
4.TİCARET.....	14

4.1.Genel Durum.....	14
4.2.Türkiye ile Ticaret.....	16
4.2.1.Genel Durum.....	16
4.2.2.İki Ülke Arasındaki Anlaşma ve Protokoller.....	17
4.3. Dış Ticaret Politikası ve Vergiler	17
4.3.1. Tarifeler Ve Diğer Vergiler.....	18
5.PAZAR DURUMU	19
5.1. Ülkenin Güçlü ve Zayıf Yanları ile Fırsatlar ve Tehditler	19
5.2.Dağıtım Kanalları.....	20
5.3. Tüketici Tercihleri	20
5.4. Ambalaj, Paketleme Ve Etiketleme.....	21
5.5. İş Adamlarının Dikkat Etmesi Gereken Hususlar.....	22
5.6. Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları.....	22

1.GENEL BİLGİLER

1.1.Künye

Resmi Adı	Pakistan İslam Cumhuriyeti
Yönetim Şekli	Federal Parlamenter Cumhuriyet
Devlet Başkanı	Arif ALVİ
Nüfus	227.027.000 (2022, IMF Tahmin)
Dil	İngilizce (resmi dil), Urduca (milli dil), Pencabi, Sindhi, Seraiki, Peştuca, Beluci
Din	İslam
Etnik Yapı	%45 Pencabi, %15 Peştun, %15 Sindhi, %10 Seraiki, %8 Muhacir (ülkenin kuruluşu esnasında Hindistan'dan göç eden Urduca konuşan Müslüman kesim), %4 Beluci, %3 diğer
Başkent	İslamabad
Sınır Komşuları:	Doğusunda Hindistan, güneyinde Hint Okyanusu, güneybatısında İran, batı ve kuzeyinde Afganistan
Yüzölçümü	881.913 km ²
Başlıca şehirleri	Karaçi, Faysalabad, Hiderabad, Gujranvala, Lahor ve Peşavar
GSYİH (milyon \$)	347.743 (2021, IMF)
KBGSYİH (\$)	1.562 (2021, IMF)
Büyüme Oranı (%)	3,96 (2022, IMF Tahmin)
İşsizlik Oranı	%4.1(2022, IMF Tahmin)
Para Birimi	Pakistan Rupisi (PKR) (1 PKR = 0,083 Türk Lirası)
Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar	Birleşmiş Milletler (BM), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Asya Kalkınma Bankası (ADB), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Gelişen Sekiz Ülke Teşkilatı (D-8), İngiliz Uluslar Topluluğu, Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (SAARC), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA), Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Şanghay İşbirliği Örgütü / Gözlemci Üye (ŞİÖ), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği / Diyalog Ortağı (ASEAN), Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'nün (ICAO)

1.2.Coğrafi Konum ve İklim

Pakistan, Asya kıtasınının 23 ve 37 derece Kuzey enlemleri ile 61 ve 76 derece doğu boylamları arasında yer almaktadır. Ülke, Güney Asya'da yer almakta olup, doğusunda Hindistan, güneyinde Hint Okyanusu, güneybatısında İran, batı ve kuzeyinde Afganistan ile çevrilidir. Topraklarında steplerden Himalayalar'a kadar pek çok yer şekli barındırır. Kuzeyde Himalayalar'ın iklimi zirve noktalarındaki kalıcı buz bölgeleri ve yıl boyunca süren düşük sıcaklıklar sebebiyle oldukça soğuk iken güneyde Umman Denizi kıyıları tropikal iklim özelliği gösterir. Güneyinde yarı tropikal bir iklime sahip

olan Pakistan'ın iç kesimlerinde ve yüksek kesimlerinde karasal iklim hâkimdir. Kuzey ve kuzeybatı Pakistan'da kış mevsimi oldukça soğuk geçerken, bu bölgede Nisan'dan başlamak üzere yaz ayları çok sıcak geçmektedir. En sıcak aylar Haziran ve Temmuz aylarıdır. Bu aylarda Aşağı Indus Ovasında sıcaklık 50 derecenin üstüne çıkmaktadır. Karaçi Ovasında yer alan Sibi dünyanın en sıcak bölgesi olarak bilinmektedir. Pakistan az yağmur alan ülkelerden biridir. En fazla yağış yaz mevsiminin sonlarında görülür.

1.3.Doğal Kaynaklar ve Çevre

Sindh bölgesinde hidrokarbon rezervleri geniş bir alana yayılmıştır. Belucistan'da doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. Bununla beraber bölgede merkezi hükümetin kontrolü zayıftır ve yerel aşiret liderleri çıkarılan doğal gazdan daha fazla hak talep etmektedirler. Belucistan'daki gaz taşıyan boru hatlarında, ülkenin diğer kesimlerinde de yapılan enerji kesintileri yüzünden sıklıkla arızalar meydana gelmektedir. Ülkede doğalgaz dışında az miktarda petrol, düşük kalitede kömür, demir, bakır, tuz ve kireçtaşı rezervleri mevcuttur.

1.4.Siyasi ve İdari Yapı

Pakistan, 1947 yılında bağımsızlığına kavuşarak İngiliz Hindistan'ından (British India) ayrı bir devlet haline gelmiştir. 1972 yılına kadar Batı Pakistan ve Doğu Pakistan (bugünkü Bangladeş) olmak üzere aralarında 1.700 km mesafe olan iki bölümden oluşan bir ülke olan Pakistan, Bangladeş'in bu tarihte bağımsızlığını ilan etmesiyle bugünkü sınırlarına kavuşmuştur.

1.5.Nüfus ve İşgücü Yapısı

Pakistan dünyanın en kalabalık ülkeleri arasında dokuzuncu sırada yer almaktadır. IMF tahminlerine göre Pakistan'ın nüfusu 2022 yılında 227,03 milyona ulaşmıştır. Ülkenin nüfus artış hızı aile planlama programlarının da katkısıyla 1980'lerin başında %3'ten 2006 yılında %2'ye düşürülmüştür. Bununla beraber ülkede son nüfus sayımı 1988 yılında yapıldığı için nüfus ile ilgili rakamların kesinliği şüphelidir.

Pakistan'da çalışabilir işgücü nüfusun %28'ini oluşturmaktadır. Nüfusun %50'si tarımda, %18'i imalat sektöründe çalışmakta ve %17'si de ticaretle uğraşmaktadır. İşsizlik oranı kentlerde %9, kırsal alanlarda %6 civarındadır.

2.GENEL EKONOMİK DURUM

2.1.Temel Ekonomik Göstergeler

	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027
GSYİH (Cari Fiyatlar - milyar \$)	299,3	347,7	-	-	-	-	-	-
GSYİH Büyüme (Sabit Fiyatlar -%)	-1,0	5,6	4,0	4,2	4,6	4,8	5,0	5,0
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Cari Fiyatlar - \$)	1 371	1 562						
Tüketici Fiyat Enflasyonu (ort, %)	10,7	8,9	11,2	10,5	7,4	6,5	6,5	6,5
Cari Ödemeler Dengesinin GSYİH'ya Oranı (%)	-1,5	-0,6	-5,3	-4,1	-3,1	-2,5	-2,5	-2,5
İşsizliğin Toplam İşgücüne Oranı (%)	7,6	7,4	7	6,7	6,4	6,2	6	6
Nüfus (milyon)	218,24	222,59	227,03	231,55	236,17	240,88	245,68	250,57

Kaynak: IMF (*) Tahmin

GSYİH'nin Sektörlere Göre Dağılımı(2022)

Tarım	%25
Sanayi	%20
Hizmetler	%55

Kaynak:IMF

Pakistan hükümetinin ekonomik istikrarı yakalama çabaları uluslararası piyasalardaki kriz ortamı ve bazı iç faktörler nedeniyle zorlukla yürümektedir. Bunun yanında IMF ile yapılan anlaşma neticesinde Pakistan Hükümetinin ve Pakistan Merkez Bankasının ekonomi politikalarındaki tek karar merci olma durumu ortadan kalkmıştır.

Pakistan'ın ekonomik gelişiminde tarım sektörünün büyük payı vardır. Ülkede gayri safi yurt içi hasılanın yaklaşık %25'ini tarım sektörü oluşturmaktadır. Başlıca tarım ürünleri; pamuk, buğday, pirinç, şeker kamışı ve mısırdır. Pakistan'ın endüstriyel büyümesinde tekstil sektörü ağırlıklı rolü üstlenmektedir. Pek çok tüketim malı açısından kendi kendine yeterli olan Pakistan'da pamuk ve yün dokumacılığı, hazır giyim sanayi, deri ve deri mamulleri, çimento, sağlık ürünleri ve şeker, meşrubat gibi işlem görmüş gıda maddeleri Pakistan'ın temel endüstri malları arasında yer almaktadır. Ayrıca kimyasal madde üretimi de ülkede önemli bir gelişme göstermiştir. Pakistan ekonomisinin büyüme performansına dönemler itibariyle bakıldığında, 1980'ler boyunca yıllık ortalama %6 olan oranın 90'ların ilk yarısında %5, ikinci yarısında ise %4 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Ekonominin ve ihracatın sadece pamuk-tekstil ve buğday üçlüsü olarak son derece dar bir tabana sıkışmış olması, ülke ekonomisini doğal olarak dış şoklara ve dalgalanmaların etkilerine açık ve "kırılgan" bir hale getirmektedir. Kamu açıkları ve dış açıklar gibi makroekonomik dengesizlikler de istikrarlı ve yüksek büyüme oranlarının önündeki en ciddi engeller olarak durmaktadır. İmalat sanayi ise, 11 Eylül 2001 saldırısından sonra geniş çaplı bir bunalıma girmekle birlikte, hemen ertesinde lağvedilen Amerikan yaptırımları ve sektöre açılan yeni krediler sayesinde toparlanma yoluna girmiştir. Bu alandaki en büyük sorun, Hindistan ile girilen siyasi ve askeri gerginlik olmaktadır. Gerginlik, bu bölgede (Afganistan ve terör eylemleri sorunlarının ön plana çıkması nedeniyle) ikinci plana düşmüş gibi görünmesine karşın, sürekli bir "potansiyel rahatsızlık kaynağı" olarak ortada durmakta ve ekonomik performansın üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

IMF'in Pakistan'a sağladığı "stand-by" kredileri, likidite sıkışıklığına önemli bir rahatlama getirmiştir. Bu kredilerin Pakistan ekonomisine sağladığı diğer önemli dolaylı katkı ise, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası gibi uluslararası finansal kuruluşlar ile diğer uluslararası ve ulusal kredi kuruluşlarının ve uluslararası yatırımcıların Pakistan'ın mali güvenilirliği konusundaki tereddütlerini bir ölçüde gidermiş olmasıdır. Bu çerçevede, söz konusu uluslararası finans kuruluşları Pakistan'a yönelik kredi hatlarını hayata geçirmeye başlamışlardır.

2.2.Doğrudan Yabancı Yatırımlar

2.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Görünümü

Pakistan yabancı yatırımlar konusunda liberal bir politika izlemeye devam etmektedir. Bu durumun sebepleri IMF gibi uluslararası örgütlerin etkisi ve politik istikrarsızlık ve yüksek terörist saldırı riski yüzünden yatırımcıların tedirgin olmasıdır. Ülkede yatırım konusunda az sayıda sınırlama mevcutken

pek çok sektör için cömert teşvikler sağlanmaktadır. 2015/16 döneminde ülkeye 1,2 milyar dolar civarında yabancı yatırım gelmiştir. Ülkedeki en önemli yabancı yatırımcı ülke ABD'dir. Ülkede önemli özelleştirmelerin hızla yapılmaması ve güvenlik konusundaki problemler yabancı yatırımların önündeki en büyük engeldir. Çin Pakistan'daki en önemli yatırımcılardan biri olmaya devam etmektedir. Çin'in yatırımlarının çoğunluğu altyapı projelerine yöneliktir. Ortadoğu ülkeleri de özelleştirme projeleri devam ettiği sürece önemli yatırımcılardan olmaya devam edecektir. Çok sayıda nakit zengini körfez kökenli firma ülkede büyük yatırım projeleri ile ilgilidir. Hükümet yeni Gwadar limanında bir endüstri bölgesi kurmayı planlamaktadır. Bu bölge yeni bir havalimanı ve karayolu bağlantıları ile Ortaasya ve Çin'e yönelik olacaktır. Enerji sektörü özellikle Pakistan'ın kronik enerji darboğazı yüzünden yabancı yatırımcılar için gelecek vadeden bir alandır. Pakistan'ı İran ve Hindistan'a bağlayacak boru hattı projesi Hindistan'ın Pakistan güvenlik durumu hakkındaki endişelerinden dolayı askıya alınmıştır. Ancak hattın İran - Pakistan arasındaki kısmı için görüşmeler ilerlemektedir.

2.2.2. Ülkede İş Kurma Mevzuatı

•Pakistan'da bir iş adi şirket, ortaklık, limited ya da anonim şirket olarak kurulabilir. Yabancı yatırımcılar genellikle 1984 şirketler yasasına göre limited şirket olarak yatırımlarını başlatmaktadır. Yabancı yatırımcılar Pakistan Menkul Değerler ve Döviz Komisyonu'na (SECP) tescil olmalıdır. Şirket tescil ofisleri tüm eyalet başkentlerinde ve aynı zamanda İslamabad ve Multan'da bulunmaktadır. Yeni kurulan şirketler aynı zamanda kullanılacak şirket isminin kural dışı olmadığına ve daha önceden başka bir şirket tarafından alınmamış bir isim olduğuna dair SECP'den onay almak zorundadır.

• Menkul değer satışı yoluyla halka açılma ya da sermaye artırma niyetinde olan şirketler Sermaye İşlemleri Denetmenliği'nden (CCI) izin almalıdırlar. Bu formaliteler yerine getirildikten sonra firmalar ihtiyaçlarına göre aşağıdaki kurumlara başvurmalıdır:

-Elektrik: Karaçi Bölgesi için Karaçi Elektrik Tedarik Şirketi (KESC), ülkenin kalan bölümleri için Su ve Enerji Geliştirme Kurumu (WAPDA)

-Doğalgaz : Pencap ve Kuzeybatı Sınır Bölgesi için Sui Kuzey Gaz Boruhatları Şirketi, Sindh ve Belucistan için Sui Güney Gaz Şirketi

-Telefon, Faks : Pakistan Telekomünikasyon Şirketi

-Cep telefonu : Mobilink, Ufone, Instaphone, Paktel, Warid ve Telenor

-Su : Yerel kamu idareleri

• On kişiden fazla işçi çalıştıracak imalat şirketleri yerel sanayi başdenetçisinden onay almalıdır.

• Ulusal vergi numarası almak için şirketler Gelir İdaresinin gelir vergisi dairesine kaydolmalıdır.

• Yabancı şirketler kuruluştan itibaren 30 gün içerisinde Maliye Bakanlığının Ortak Girişim Tescil Dairesine aşağıdaki dokümanları iletmelidir:

- Şirket kuruluş sözleşmesi veya tüzüğünün onaylı kopyası

- Şirketin tescilli ofisinin ya da yurtdışındaki ofisinin tam adresi

- Şirket CEO'sunun ve yönetim kurulu üyelerinin isimleri

- Şirket adına resmi işlerde temsil yetkisine sahip Pakistan'da ikamet eden kişilerin isim ve adresleri

- Pakistan'da şirket kurmak, şirket birleşmeleri ve satın almalar için detaylı bilgilere aşağıdaki web sitelerinden ulaşılabilir:

www.secp.gov.pk/organization/CRO.htm, www.pakboi.gov.pk

3. SEKTÖRLER

3.1.Tarım

Pakistan ekonomisinde tarım ve hayvancılık sektörü en önemli sektör konumundadır. GSYİH'nin yaklaşık dörtte biri tarım ve hayvancılık sektöründe üretilmekte, ayrıca işgücünün yaklaşık yarısı da bu sektörde istihdam edilmektedir. Hayvancılık sektörünün ürettiği GSYİH, tarım ve hayvancılık sektörünün toplam olarak ürettiği GSYİH'nin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Tarım ülkenin işlenmiş tarım ve sanayi sektörlerine hammadde ve döviz girdisine önemli katkı sağlamaktadır. Tarımsal alanda kendi kendine yeterlilik hükümetlerin öncelikli hedefi olarak yer almaktadır. Ülkenin önemli tarım ve hayvancılık ürünleri pamuk, buğday, pirinç, şeker kamışı, meyve-sebze, süt, et ve yumurtadır. Pakistan önemli bir süt üreticisi olmasına rağmen süt işleme kapasitesi çok kısıtlı düzeydedir. Pakistan'da toprak reformu gerçekleştirilmediğinden, ekilebilir alanların yarısından daha azı küçük çiftlikler tarafından işletilmekte, diğer ekilebilir alanlar ise sayıları daha az olan büyük toprak sahipleri tarafından işletilmektedir. Tarım ürünleri için kamunun açıkladığı fiyat düzeyi özellikle önemli ürünlerde kaçakçılığı arttırmaktadır. Afganistan ve Hindistan gibi tahıl fiyatlarının yüksek olduğu ülkelere yapılan kaçakçılık gıda fiyatlarında yüksek enflasyon oluşmasına neden olabilmektedir.

Ülkenin tarım sektörü, özellikle pamuk üretiminin doğal afetler (kuraklık, sel) ve bitki hastalıkları gibi sebeplerle zarar görmesinden dolayı genel ekonomiye kıyasla daha büyük oranda dalgalanmalara maruz kalmaktadır. Önceki yıllarda ülke, tarım sektörünün %50'sini oluşturan hayvancılık politikaları üzerinde yoğunlaşmakla birlikte; tarımın ekonomide göreceli öneminin giderek azalması ile durum değişmiştir. Nüfusun yaklaşık üçte ikisi kırsal bölgelerde, doğrudan ya da dolaylı olarak tarıma bağlı olarak yaşamaktadır. Büyük toprak sahipleri ülkede ekilebilir arazilerin %60'ını ve sulama sisteminin büyük kısmını kontrolleri altında bulundurmakta, ancak verimlilik konusunda küçük işletmelerin çok gerisinde yer almaktadırlar. En çok yetiştirilen ürünler hububat, nohut, pamuk, şeker kamışı ve pirinç olup, daha az miktarlarda ise yağlı tohumlar, diğer bakliyat çeşitleri, patates, soğan, biber ve sarımsaktır. Pakistan dünyanın dördüncü büyük pamuk üreticisi ve tüketicisi konumunda olup; pamuk ülkenin tekstil sanayine önemli bir girdi sağlamaktadır. Pamuk, pirinç ve şeker kamışı Mayıs - Kasım döneminde yetişmekte iken buğday ve yağlı tohumlar Kasım - Mayıs döneminde yetişmektedir. Sulama altyapısı yetersizdir ve ekilebilir alanların büyük kısmında tarım yapılamamaktadır. Su kaynaklarının dağıtım ve kullanımı da verimli olarak yapılamamaktadır. Erozyon sebebiyle tarım arazilerinin yaklaşık üçte biri çok düşük verimliliğe sahiptir. Ayrıca kısa dönemde maksimum kazanç elde etmek amacıyla toprağa uygun olmayan ürün eken çiftçiler de tarım arazilerine zarar vermektedir. Uygulanan tarımsal politikalarda nüfus artışından daha yüksek bir tarımsal büyüme hedeflenmekte olup, bu çerçevede önümüzdeki dönemde biyoteknolojik olanaklar, daha etkin sulama yönetimi ve tarımsal alanda çeşitli Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması öngörülmektedir.

3.1.1. Tohumculuk

Pakistan'a 2020 yılında 3,1 milyon dolarlık tohum ihracatımız bulunmakta olup, 2021 yılında 2,1 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir.

Pakistan ile başlıca tohum ticaret kalemleri: *Mısır, kavun, karpuz, kabak, domates, hıyar, biber ve soğan tohumlarıdır.*

Türkiye'nin Pakistan İle Tohum Ticaret Verileri (TÜİK)

TÜR	Ölçü adı	2022				2021				2020			
		İhracat Miktar	İthalat Miktar	İhracat Dolar	İthalat Dolar	İhracat Miktar	İthalat Miktar	İhracat Dolar	İthalat Dolar	İhracat Miktar	İthalat Miktar	İhracat Dolar	İthalat Dolar
Patates; tohumluk	KG	50	0	50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mısır (tek melez); tohumluk	KG	190.120	0	494.929	0	530.180	0	992.112	0	0	0	0	0
Kabak tohumu	KG	133	416	9.750	6.383	70	770	5.443	26.389	0	0	0	0
Hıyar tohumu	KG	604	670	254.734	11.003	1.345	4.060	305.156	122.570	1.233	560	649.756	17.897
Soğan tohumu	KG	30	0	1.240	0	120	0	9.600	0	0	0	0	0
Biber tohumu	KG	1	0	18	0	2	0	3.053	0	0	0	0	0
Tatlı mısır (tohumluk) (melez) (kurutulmuş)	KG	0	0	0	0	12	0	336	0	0	0	0	0
Mercimek; kabuksuz, kuru, tohumluk	KG	0	0	0	0	7	0	15	0	0	0	0	0
Mısır (diğer melezler); tohumluk	KG	0	0	0	0	220.000	0	732.600	0	400.000	0	1.260.000	0
Mısır (melezler HARİÇ); tohumluk	KG	0	0	0	0	27	0	50	0	0	0	0	0
Kavun, Karpuz tohumu	KG	0	0	0	0	59	0	23.696	0	0	313	0	9.991
Domates tohumu	KG	0	0	0	0	34	132	73.026	6.059	22	126	48.523	5.636
TOPLAM		190.938	1.086	760.721	17.386	751.856	4.962	2.145.087	155.018	401.255	999	1.958.279	33.524

Türkiye'nin Pakistan ile Fidan Dış Ticaret Verileri (TÜİK)

Tür	Ölçü adı	2020				2021				2022			
		İhracat Miktar 1	İhracat Miktar 2	İhracat Dolar	İthalat Dolar	İhracat Miktar 1	İhracat Miktar 2	İhracat Dolar	İthalat Dolar	İhracat Miktar 1	İhracat Miktar 2	İhracat Dolar	İthalat Dolar
Meyveleri veya sert kabuklu meyveleri yenilen canlı diğer ağaçlar, çalılar; çıplak kökleriyle birlikte olanlar HARİÇ	KG/ADET	18.780	210.000	160.280	0	0	0	0	0	20.040	125.000	149.790	0
Meyveleri veya sert kabuklu meyveleri yenilen canlı ağaçlar, çalılar; çıplak kökleriyle birlikte olanlar (asma HARİÇ)	KG/ADET	243	750	863	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM		19.023	210.750	161.143	0	0	0	0	0	20.040	125.000	149.790	0

2021 yılında Pakistan ile fidan ticaretimiz bulunmamaktadır.

Türkiye'nin Pakistan Süs Bitkileri Dış Ticareti (TÜİK)

Türkiye'nin Pakistan ile 2020 ve 2021 yıllarında Süs Bitkileri dış ticareti bulunmamaktadır.

Tür	Ölçü adı	İhracat Miktar 1	İhracat Miktar 2	İhracat Dolar
Yumrular, yumrulu kökler, küçük soğanlar, sürgün başları ve rizomlar (dinlenme halinde)	KG/ADET	1	1	2

3.1.2. Hayvancılık

Pakistan'da tarımdan elde edilen gelirin yaklaşık yarısı hayvancılıktan sağlanmaktadır. Ülkedeki toprakların %7'sine yakını çayır ve meralardan oluşur. Keçi, koyun, manda ve sığır ülkede beslenen hayvanların başlıcalarıdır. Beslenen hayvan sayısı fazla olduğu hâlde hayvancılık geleneksel yöntemlerle yapıldığından verim düşüktür. Bu hayvanların bakım işlerinin işgücüne dayalı olarak işçiler tarafından elle yapıldığı, genelde makineleşme ve otomasyona bağlı olarak yapılamadığı söylenebilir. Ayrıca sağım, hayvanların sevk ve idaresi gibi işlemler de işçiler tarafından yapılmaktadır. Elbette bu durum verimliliği ciddi ölçüde olumsuz yönde etkilemektedir. Ülke topraklarının ve iklimin Türkiye'de Çukurova Bölgesine çok benzerlik göstermesi nedeniyle çok verimli olduğunu ancak bunun verimliliğini ortaya çıkaracak teknolojik uygulamaların ve yatırımların yapılmasının gerektiği söylenebilir. Elbette kırsaldan şehirlere göçün getirdiği sosyal sorunlar da ülkede hayvancılığın gelişmesine engel teşkil etmektedir.

3.1.3. Balıkçılık

Pakistan'daki önemli ekonomik etkinliklerden biri de balıkçılıktır. Balık yönünden zengin olan ülkede kıyı balıkçılığı yapılmaktadır.

3.2. Enerji

Pakistan'ın enerji tüketiminin %80'i petrol ve gazdan karşılanmaktadır. Petrol başta Suudi Arabistan olmak üzere Orta Doğu ülkelerinden, gaz ise İran'dan ithal edilmektedir. Pakistan'da, sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG), sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) ve kömür diğer enerji kaynakları olarak sayılabilir. Hidro enerji ülkenin toplam enerji ihtiyacının yaklaşık %13'ünü karşılamakla birlikte diğer yenilenebilir enerji kaynaklarının payı oldukça düşük seviyedir. Pakistan'da enerji arzındaki (özellikle elektrik ve gaz) düzensizlikler ve kesintiler nedeniyle ülke ekonomisinin her alanı zarar görmekte olup, son yıllarda artırılan hidro enerji yatırımları ile bu sorunun üstesinden gelinmeye çalışılmaktadır. Son dönemde, hem enerji arzını istikrarlı hale getirebilmek, hem de 2019 yılı ortalarında IMF ile yapılmış olan anlaşma şartlarına uyabilmek amacıyla elektrik, gaz ve petrol fiyatlarına yüksek oranlarda zamlar yapılmıştır.

3.3. Sanayi

Sanayi sektörü ülkenin GSYİH'sının yaklaşık %20'sini üretmekte olup, ülkenin başlıca sanayi dalları tekstil, gıda işleme, ilaç sanayi, inşaat ürünleri, kağıt, ve gübre sanayiidir.

1947 yılında bağımsızlığını kazanmadan önce Pakistan, temelde pamuk da dahil olmak üzere çeşitli sanayi hammaddeleri üreten ve İngiliz Hindistan'ı için geçiş merkezi görevi yerine getiren sınırlı bir sanayi yapısına sahipti. Bağımsızlık sonrasındaki 20 yıl boyunca sanayi sektörü yaklaşık ortalama %9 oranında büyümüştür.

Son yıllarda, Devlet tarafından uygulanan destek programlarının da katkısıyla iplik, tekstil, dokuma, şeker rafineçiliği gibi bazı sektörler gelişme göstermiştir. Sanayinin ihracata katkısı giderek artış göstermektedir. Peş peşe gelen hükümetler sanayi üretimini çeşitlendirme ve katma değeri yüksek ürünlerin üretimi konusunda teşvik edici politikalar uygulamış ve sektördeki sermaye birikimini artırmışlardır. Bununla beraber ortaya çıkan rakamlar yetersizdir. Denizaşırı yatırımcıları ülkeye çekmek amacıyla yapılan son reformlara rağmen, nitelikli işgücü eksikliği, yetersiz fiziki altyapı, kamuda yaygın yolsuzluklar, teoride ve pratikte büyük farklar barındıran politikalar, siyasi istikrarsızlık ve terör gibi dezavantajlar teşviklerin etkisini sınırlandırmaktadır.

3.4. Madencilik

Pakistan'da madencilik sektörü ülke GSYİH'sının yaklaşık %3'ünü üretmekte olmasına rağmen, sektörün ihracat potansiyeli yeterince değerlendirilmemektedir. Pakistan madencilik sektörünün ihracatı bu sektördeki tüm Dünya ihracatının yaklaşık %0.1'ini teşkil etmektedir. Pakistan'da bulunan başlıca mineraller kömür, altın, bakır, tuz, boksit, kromit gibi madenler ve akuamarin, topaz, yakut, zümrüt, turmalin gibi değerli ve/veya yarı değerli taşlardır. Dünyanın en büyük 2.nci tuz madeni Pakistan'dadır. Ülkenin en önemli maden kaynakları Belucistan Bölgesindeki Saindak'ta bulunmaktadır. Saindak'ta altın ve bakır üretimi mevcuttur. Saindak ihraç-işleme bölgesi 520 hektarlık alanı kapsamakta ve burada yılda 20 bin ton bakır üretimi yapılmaktadır. Pakistan'da madencilik sektörünün geliştirilmesinden sorumlu kuruluş Petrol ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı Pakistan Mineral Development Corporation (PMDC)'dir. Pakistan hükümeti, madenleri geliştirmek ve sektördeki üretimi artırmak ve çeşitli teşvikler getirmek amacıyla Çin ile çok sayıda ortak yatırım oluşturmuştur.

3.5. Turizm

Pakistan gelişmekte olan bir ülkedir ve aynı zamanda sahip olduğu çeşitli doğal güzelliklerinin yanı sıra geleneksel ve kültürel mirası ile çekici bir turist destinasyonudur. Ancak Sahillerden, yeşil tepelere, en iyi çöllerden, antik tarihe, pazarlardan, çarşılarla, geleneksel kıyafetlerden, mutfağına büyük bir çeşitliliğe sahip olan Pakistan turizmi, son yıllarda birçok engellerle karşı karşıyadır. 2005 yılında meydana gelen deprem, ülkenin kuzey bölgelerindeki en cazip turistik yerlerin altyapısına zarar vermiştir. Terörist saldırılar ülkedeki turizmin gelişimini engelleyen bir başka olumsuzluktur. Yabancılar terör saldırılarının yüksek tehdidinden dolayı Pakistan'ı bir turizm destinasyonu olarak seçme konusunda istekli değildir.

3.6. İnşaat

Hükümet inşaat sektörünü canlandırmak için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. 2005 yılında meydana gelen deprem sonrası hasar gören yerlerin yeniden inşası için kamu harcamalarının artırılması ve Afganistan'daki yeniden yapılanma süreci sektörün son yıllarda büyümesinde önemli rol oynamıştır. Yeni konut politikası ile ülkenin 4-5 milyon olarak hesaplanan konut açığının kapatılması

hedeflenmektedir ve halihazırda yılda 300 bin adet konut inşa edilmektedir. Konut sektöründe yaşanan hızlı büyüme gayri menkul piyasasına yabancı kaynak akışı ve piyasadaki spekülasyonlar ile daha da hızlanmaktadır. Nüfusun, güvenliğin zayıf olduğu sınır bölgelerinden büyük şehirlere doğru kayması da bu eğilimi desteklemektedir. Hükümet son yıllarda konut ve inşaat sektörünü geliştirmek için mortgage finansmanını destek ve inşaat girdilerinde vergi indirimi gibi çeşitli teşvikler geliştirmiştir. Boyadaki gümrük vergileri kaldırılmış, konut yapımında kullanılan malzeme ve ithal makinelerin vergileri de azaltılmıştır. Hükümet bankaları inşaat sektörüne daha fazla kredi vermeleri için teşvik etmektedir. Ayrıca emlak ve arazi sahipliği ile ilgili kapsamlı bir veri tabanı kurularak işlemlerin daha şeffaf ve güvenli yapılması sağlanmıştır. Hükümet enerji temini ile kara ve demir yollarının ıslahı konusuna da önem vermektedir.

3.7. Ulaşım ve Telekomünikasyon

Karayolu ile yük taşımacılığındaki artışın sebeplerinden biri de Pakistan demiryollarının göreceli olarak daha yavaş büyümesidir. Ülkenin toplam demiryolu uzunluğu 7.791 km'dir ve 1988 yılından bu yana yeni demiryolu inşa edilmemiştir. Demiryolu ile yük taşımacılığı 2000li yıllarda küçük oranda bir artış göstermiş, fakat 1990'ların sonundaki rakamın altında kalmıştır. Karayolları Pakistan'ın karayolu ağının toplam uzunluğu 264.853 km olup, bu yolların %60'ını stabilize yollar oluşturmaktadır. Yük taşımacılığının %96'sı karayolları ile yapılmaktadır. Otobanlar toplam karayollarının %4,2'sini oluşturmalarına rağmen karayolu trafiğinin %90'ını taşımaktadırlar. 1999 yılında merkezi hükümet, daha önce bölgesel yönetimlerin kontrolünde olan otobanları, bunları paralı olarak işletebilecek gruplara kiralayabilmek amacıyla kendi kontrolüne almıştır. Hükümet ulaştırma sektörünü özel sektöre açmıştır.

Deniz Ulaşımı

Pakistan'da başlıca iki tane liman bulunmaktadır: Karaçi Limanı ve Quasim Limanı. Özellikle Karaçi Limanı uluslar arası taşımacılıkta yoğun olarak kullanılmaktadır.

Hava Ulaşımı

Pakistan'da 34 adet havaalanı bulunmaktadır. Bunlardan beş tanesi uluslararası niteliktedir. Uluslararası nitelikte olanlar; Karaçi, Lahor, İslamabad, Peşavar ve Quetta havaalanlarıdır. Türkiye ile Pakistan arasındaki havayolu ulaştırması ilişkileri 13 Temmuz 1973 tarihinde imzalanan "İkili Hava Ulaştırma Anlaşması" ile 24 Ekim 1986 tarihinde trafik haklarını yenileyen "Agreed Minutes" çerçevesinde yürütülmektedir. Türk Hava Yolları Karaçi'ye sefer düzenlemektedir. Pakistan Havayolları da Karaçi'den İstanbul'a sefer düzenlemektedir.

3.8. Bankacılık

Finansal hizmetler 1990'lı yılların ilk yarısında serbestleştirilmiştir. Bazı yeni bankalar lisans almış, döviz kontrolleri kaldırılmış, para ve kredi politikaları daha piyasa odaklı hale getirilmiştir. Daha önceki dönemde kamu bankaları rekabetçi olmaları ve portföylerini özenli bir şekilde yönetmeleri konusunda fazla teşvik görmemiş, politik baskılar verimsizliğe ve yüksek faiz oranları kredilerin azalmasına yol açmıştır. Sektörde özelleştirmenin başlaması ile bu durum temelden değişmiştir. Aktif pazarlama ve artan talep bankaların kredi verme oranlarını hızla artırmıştır. Kredilere en fazla talep ağırlıklı olarak tekstil sektöründen olmak üzere kurumsal müşterilerden gelmektedir. Ticaretin finansmanı da kurumsal kredilerde önemli yer tutmaktadır. Bu konuda en önemli sektörlerden biri pamuk ticaretidir.

Özellikle pamuk üretiminin düşük olduğu yıllarda kredi talebi artmaktadır. Son yıllarda tüketici kredileri de önem kazanmaktadır. Ancak bu eğilimin sürmesi mevcut ekonomik sıkıntı ve belirsizliklerin son bulmasına bağlıdır. Ülkede İslami bankacılık da oldukça yaygındır ve batı tarzı ve İslami bankacılığın birlikte var olmaya devam etmesi beklenmektedir.

3.9. Tekstil

Tekstil, Pakistan ekonomisinin en önemli sektörüdür. Pakistan dünyanın en büyük ham pamuk üreticilerinden biridir. Pakistan, pamuk üretiminde ilk sıralarda olması nedeniyle tekstil sanayii ülkenin en önemli sanayi koludur. Toplam ihracatının %60'undan fazlasını tekstil ürünleri oluşturmaktadır. İplik ve kumaş üretiminde yoğunlaşma mevcut olup, buna karşılık hazır giyim üretimi yok denecek kadar sınırlı ve üretim kalitesi düşüktür. İpliğin büyük bir kısmı ihraç edilir ve aslında kazanç potansiyeli daha yüksek yerli üreticiye çok az bir miktar kalır.

İthal tekstil makineleri pazarı, tekstil sanayiinin gücüyle doğrudan bağlantılıdır. Pakistan, yerel tekstil sanayiinin birçok ciddi problemlerine karşın Asya'nın en büyük sekizinci tekstil ihracatçısıdır. İplik sanayii için mil ve döner bilezikler, dokuma sanayi için dokuma tezgahı, kumaş boyama ve bitirme ekipmanları, örme ve dikiş makineleri ve tarama makineleri için tel ve plastik-kauçuk bobinler gibi aksamaları üreten çok az sayıda yerel makine fabrikası bulunmaktadır. Yerli makine sanayii, artan rekabet ortamında çok daha fazla modern makinelere ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle, gelişmiş makinelere (kullanılmış dahil) olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Yüksek girdi maliyetleri, düşük talep ve yüksek faizli kredilerin birçok işletmenin kapanmasına ya da üretimlerini azaltmasına yol açması, Pakistan iplik sanayinin makine pazarı için sınırlı satış olanakları sunmasına neden olmaktadır. Hükümet, iplik sanayini canlandırmak için yatırım planları yapmaktadır. Yeni yatırımların yanı sıra mevcut tesislerin modernizasyonu da plan dahilindedir.

Sektör, iplik fiyatlarındaki artış, yüksek enerji fiyatları, Doğu Asya paralarının devalüasyonu ile profesyonel yönetim ve kurumsal finansman eksikliğinden olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu olumsuz koşullara rağmen dokuma sanayii gelişme eğilimindedir. Pakistan'dan iplik satın alan deniz aşırı alıcıların azalan talebi ve nihai ürün ihracatından elde edilen yüksek kazanç, işadamlarını giyim ve katma değeri yüksek ürün ihracatına yönlendirmiştir. Bu nedenle, örme ve dikiş makinelerinde olduğu gibi mekiksiz dokuma makineleri için de bir pazar oluşmuştur. Sektörün finansman olanakları kısıtlıdır. Makine satışı konusundaki fırsatlar kullanılmış makine ile sınırlıdır.

3.10. Hizmetler

Pakistan'ın hizmetler sektörü gelişen finans hizmetleri ve bilişim teknolojileri (IT) hizmetleri sayesinde hızla büyümektedir. Bununla beraber sektörün büyük bir kısmı verimsiz iç piyasaya dayanmaktadır. Ülke, hizmetler sektörünün pek çok alt kolunda kronik olarak zayıftır. Yurtdışındaki Pakistanlıların aile üyelerini ziyaretleri dışında ülkeye fazla turist gelmemektedir. Ülkenin turizm sektörü altyapı ve tesisleşme eksikliği ile terör riski (azalmış olsa da) nedeniyle potansiyelinin çok altında kalmıştır. Pakistan, giderek küçülen deniz filosu yüzünden taşımacılık konusunda sıkıntı içindedir. Deniz taşımacılığında kamu firmalarının imtiyazlı rolü yüzünden hükümet sektörün büyümesi konusunda yeterli çabayı gösterememektedir. Ülkede perakende sektörü ise gelişmekte olmasına rağmen halen olması gereken seviyeye ulaşamamıştır.

4. TİCARET

4.1. Genel Durum

Ülkenin başlıca ihracat kalemleri: Tekstil ürünleri, deri, pirinç, kimyasallar, pamuk, tıbbî aletler, çimento, tahıl, spor aletleri, dondurulmuş balık

Ülkenin başlıca ithalat kalemleri: Mineral yakıtlar, palm yağı, makineler, elektronik aletler, hurda demir-çelik, hurda gemi, telefon cihazları, otomobil ve diğer taşıtlar, taş kömürü

İhracatında başlıca ülkeler: AB ülkeleri, ABD, Çin, Afganistan, BAE

İthalatında başlıca ülkeler: Çin, BAE, Endonezya, ABD, Japonya

Pakistan'ın Genel Dış Ticaret Seyri (milyar \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	16	25	41	-9
2010	21	38	59	-17
2015	22	44	66	-22
2017	22	58	79	-36
2018	24	60	84	-37
2019	24	50	74	-26
2020	22	46	68	-24
2021	29	73	102	-44

Kaynak:Trademap

2001 yılından beri dünya ticaretindeki genişlemelere paralel olarak Pakistan'ın hem ihracatı hem de ithalatı sürekli artış göstermiştir. Bunun sonucunda 2001 yılında 9,1 milyar dolar olan ihracatı 2019 yılında 23,8 milyar dolara, 9,7 milyar dolar olan ithalatı da 50,1 milyar dolara yükselmiştir. Pakistan dış ticaret dengesi sürekli olarak açık veren ülkelere biridir. 2021 yılında dış ticaret açığı 44,2 milyar dolara ulaşmıştır.

Pakistan'ın Ülkelere Göre İhracatı (000 dolar)

Sıra	Ülke	2019	2020	2021	Pay (%) 2021	Değişim (%) 2020-2021
1.	ABD	4 042 271	4 143 434	6 094 814	21,1	47,1
2.	Çin	2 042 893	1 867 755	3 042 838	10,5	62,9
3.	İngiltere	1 682 328	1 726 855	2 110 649	7,3	22,2
4.	Almanya	1 344 826	1 395 550	1 568 420	5,4	12,4
5.	Hollanda	1 058 341	1 095 203	1 401 175	4,9	27,9
6.	BAE	1 179 059	1 097 303	1 170 170	4,1	6,6
7.	İspanya	949 000	794 579	1 025 085	3,5	29
8.	İtalya	810 401	718 906	893 795	3,1	24,3
9.	Afganistan	1 183 592	871 195	835 873	2,9	-4,1
10.	Bangladeş	793 034	583 661	815 613	2,8	39,7
11.	Belçika	597 727	571 275	715 779	2,5	25,3

12.	Fransa	443 784	397 027	454 735	1,6	14,5
13.	Katar	142 801	147 556	406 216	1,4	175,3
14.	S. Arabistan	406 120	432 465	403 997	1,4	-6,6
15.	Malezya	232 781	233 067	383 975	1,3	64,7
...	...	...	...	...	...	...
20.	Türkiye	296 607	357 576	294 443	1,0	-17,7
TOPLAM İHRACAT (Diğerleriyle)		23 818 817	22 245 688	28 880 006	100	29,8

Kaynak: Trademap

Pakistan'ın Ünelere Göre İthalatı (000 dolar)

Sıra	Ülke	2019	2020	2021	Pay (%) 2021	Değişim (%) 2020-2021
1.	Çin	12 423 997	12 504 581	20 705 497	28,3	65,6
2.	BAE	6 340 201	4 481 028	7 373 763	10,1	64,6
3.	Endonezya	2 222 140	2 408 783	4 203 791	5,8	74,5
4.	ABD	2 614 705	2 587 559	3 841 179	5,3	48,4
5.	S. Arabistan	2 439 770	1 895 867	3 781 055	5,2	99,4
6.	Katar	2 190 934	1 485 012	2 672 410	3,7	80,0
7.	Kuveyt	1 255 313	1 123 511	2 278 534	3,1	102,8
8.	Japonya	1 362 462	1 139 122	2 186 175	3,0	91,9
9.	G. Afrika	1 174 655	922 900	1 745 819	2,4	89,2
10.	Tayland	1 060 720	897 350	1 700 776	2,3	89,5
11.	G. Kore	775 421	1 063 399	1 508 523	2,1	41,9
12.	Brezilya	506 696	943 480	1 466 257	2,0	55,4
13.	Malezya	956 870	1 087 153	1 319 062	1,8	21,3
14.	Almanya	930 018	857 181	1 016 130	1,4	18,5
15.	Singapur	779 053	584 872	869 080	1,2	48,6
...	...	...	...	...	...	...
27.	Türkiye	376 532	401 556	534 675	0,7	33,2
TOPLAM İTHALAT (Diğerleriyle)		50 134 812	45 841 651	73 106 624	100	59,5

Kaynak: Trademap

4.2. Türkiye İle Ticaret

4.2.1. Genel Durum

Başlıca İhraç Kalemlerimiz: Haberleşme-ses,kayıt cihazları,makine/teçhizat,tekstil

Başlıca İthal Kalemlerimiz: Tekstil hammaddesi ve ürünleri, plastik mamuller, organik kimyasallar

Türkiye- Pakistan Dış Ticareti (milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2001	31	101	132	-70
2005	188	315	503	-128
2010	248	750	998	-502

2015	289	311	600	-22
2017	352	323	675	29
2018	462	331	793	131
2019	499	304	803	195
2020	620	269	889	351
2021	773	315	1088	458

Kaynak:Trademap

İki ülke arasında ticaret hacmi 2011 yılında yaklaşık 1,1 milyar dolar ile en yüksek rakama ulaşmış, bu yıldan sonra ise hacim dalgalı bir seyir izlemiş ve tekrar 1 milyar dolarlık rakam yakalanamamıştır. Ticaret hacmi 2019'da 803 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılına kadar zaman zaman lehimize seyreden ikili ticaret, bu yıldan itibaren aleyhimize dönmüş ve Türkiye, Pakistan ile ticarete 2016 yılına kadar sürekli dış ticaret açığı vermiştir. Ticaret dengesi 2016 yılından itibaren yeniden değişmiş ve Türkiye Pakistan'la ikili ticarete fazla vermeye başlamıştır. Türkiye ile Pakistan arasındaki mevcut dış ticaret hacmi her iki ülkenin potansiyelini yansıtmaktan çok uzaktır.

İki ülke arasındaki ilişkiler 1990'lı yıllarda başlatılan D-8 projesi ile daha da güçlendirilmiş, 2000'li yıllardaysa Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kapsamında en üst seviyeye taşınmıştır. Bu kapsamda bugüne kadar imzalanan belge sayısı 60'ı geçmiştir. Öte yandan yine bu kapsamda sürdürülen işbirliği askerî sanayi ve güvenlik gibi alanlarda da hızla devam etmektedir.

Türkiye'nin Pakistan'a en çok ihraç ettiği ürünler şunlardır: Seyrüsefer alet ve cihazları, demir veya alaşimsız çelikten yassı hadde ürünleri, kardesiz pamuk, pamuk ipliği, dokuma iplikleri, mensucatin yıkanması, temizlenmesi, kurutulması, ütülenmesi, sarılması, katlanması vb. için makineler, inşaat demiri; kuru baklagiller; dokunmamış mensucat, dış lastikler.

Türkiye'ye Pakistan'dan yapılan ithalatın çok büyük bir bölümünü pamuklu mensucat oluşturmaktadır. İthalatı yapılan belli başlı diğer ürünler: Pamuk ipliği, etil alkol, poliasetaller, diğer polieterler, epoksit-alkid reçineler ve hazır giyim ürünleridir.

Türkiye'de 306 adet Pakistan sermayeli firma bulunmaktadır. Söz konusu firmalar ağırlıklı olarak otomotiv, elektronik, telekomünikasyon, makine, ticaret ve bankacılık sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Pakistan'daki Türk yatırımları ağırlıklı olarak enerji, finans, altyapı projeleri ve müteahhitlik sektörlerindedir. Önümüzdeki dönemde Pakistan'da özellikle enerji ve müteahhitlik sektörlerinde yeni yatırımlara ihtiyaç duyulmakta ve Pakistan makamlarınca Türk yatırımcılara bu alanlara yatırım yapmaları yönünde çağrıda bulunmaktadır.

4.2.2. İki Ülke Arasında Ticaretin Altyapısını Düzenleyen Anlaşma ve Protokoller

ANLAŞMA ADI	İMZA TARİHİ	Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı
Ticaret Anlaşması	18.12.1964	24.05.1965/12005
Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	20.11.1975	05.02.1976/15490

Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma Anlaşması	14.11.1985	26.08.1988/19911
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	16.03.1995	12.02.1997/22903
Gümrük Alanında Karşılıklı İdari İşbirliği ve Yardım Anlaşması	20.06.2002	28.08.2002/24860
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Revize Anlaşması	22.05.2012	07.07.2017/30117
Türkiye-Afganistan-Pakistan Ekonomik ve Ticari İşbirliği Mutabakat Zaptı	12.12.2012	12.04.2013/28616
Türkiye-Pakistan 15. Dönem KEK Protokolü	17.10.2014	-
Türkiye-Pakistan Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Çerçeve Anlaşma	22.03.2016	31.07.2017/30140

4.3. Dış Ticaret Politikası ve Vergiler

Gümrük duvarlarının indirilmesi ile tekstil sektörü rekabete açılmış ve daha verimli çalışmaya başlamıştır. Bunun yanında tekstil sektörünün haksız rekabetten korunması için de anti-damping gibi gerekli önlemler alınmıştır. Pakistan, ihracatı temel alan bir büyüme modeli seçmiş olmasına ve bu çerçevede bugüne kadar çeşitli teşvik, fiyat ve döviz kuru politikaları uygulamasına rağmen, ihracat rakamları ödemeler dengesini rahatlatacak ve ülke kalkınmasında lokomotif etkisi yapacak seviyelere çıkarılamamıştır. Pakistan'ın ihraç kalemleri ve ihraç pazarlarının sayısının düşük olması ihracatın önündeki en büyük risk olarak durmaktadır. Pakistan toplam ihracatının %60'dan fazlasını tekstil ürünleri oluştururken, ihracatın yaklaşık yarısı 6- 7 ülkeye gerçekleştirilmektedir.

Dış Ticaret Mevzuatı (İthalat Rejimi, İhracat Rejimi)

Pakistan, pamuk-tekstil ve buğday üçlüsüne dayalı dar bir üretim ve ihracat tabanına sıkışmış durumdadır. Ülkenin özellikle enerji alımlarında yurt dışına bağımlı olması ve sanayileşmenin görece düşük olması sebebiyle birçok ürünün ithal edilmesi, Pakistan'ı sürekli olarak dış ticaret açığı sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bunun yanı sıra Pakistan'ın ihracatının yaklaşık %60'ını tekstil ürünleri oluşturmakta, ihraç sepetinin çeşitlendirilememesi ülkenin önemli sorunları arasında bulunmaktadır. Ayrıca, ihracatın yaklaşık yarısı 6-7 ülkeye gerçekleştirilmektedir. AB Parlamentosu 13 Aralık 2013 tarihinde Pakistan ile birlikte 10 ülkenin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GSP+) programına dahil edilmesini onaylamış, bu çerçevede 1 Ocak 2014 tarihi itibarıyla tanınan avantajlar kapsamında Pakistan'ın AB ülkelerine ihracatı artış göstermiştir. AB Komisyonu'nun GSP+ uygulamasından yararlanan ülkelere yönelik raporuna göre; AB'nin Pakistan'dan ithalatı 2015 yılı sonu itibarıyla %11 artarak 6,1 milyar Avro olmuştur. AB'nin Pakistan'dan ithalatının %80'i tekstil ve hazır giyim ürünlerinden oluşmakta olup 2015 yılında AB'nin Pakistan'dan tekstil ve hazır giyim ithalatı 4,9 milyar Avro olmuştur. Pakistan'ın AB'ye tercihli rejim kapsamındaki ihracatının %80'ini tekstil ve hazır giyim ürünleri oluşturmaktadır. Pakistan, bölgesel ticaret serbestliğini amaçlayan önemli iki anlaşmaya taraftır. Bunlardan biri Pakistan, Türkiye ve İran'ın birlikte kurdukları Ekonomik İşbirliği Organizasyonu (ECO)'dur. Pakistan'ın üye olduğu diğer topluluk, Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Sri Lanka, Nepal,

Bhutan ve Maldiv adalarından oluşan Güney Asya Bölgesel İşbirliği Topluluğudur (SAARC). SAARC, Güney Asya Öncelikli Ticaret Anlaşmasını (SAPTA) oluşturmuştur. Bunun dışında Pakistan'ın, Çin, Malezya ve Sri Lanka ile Serbest Ticaret Anlaşması; Endonezya, İran ve Morityus ile Tercihli Ticaret Anlaşması; Afganistan ile Transit Ticaret Anlaşması; ABD ile de Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması bulunmaktadır. Söz konusu anlaşmalar çerçevesinde tercihli tarife uygulamaları fiyat rekabetinde ülkemiz firmaları açısından bir dezavantaj oluşturmaktadır.

4.3.1.Tarifeler ve Diğer Vergiler

Genel Olarak Gümrük Vergileri

Pakistan'da ekonomide iyileştirme paketinin açılmasından sonra vergi oranlarında indirimlere gidildiği gözlenmiştir. "İthalat Rejimi Düzenlemesi" çerçevesinde ithalat üzerindeki ortalama tarifelerin zaman içinde daha da azalması beklenmektedir. Hammadde ve endüstriyel üretimde kullanılmak üzere ithal edilecek makinelerde bu oranın %10 olması planlanmaktadır. Daha spesifik mal ve/veya mal grupları üzerindeki tarife oranları ile ilgili bilgi (Pakistan Customs: <http://www.fbr.gov.pk>) adresinden temin edilebilir. Pakistan Hükümeti ticaret rejimini serbestleştirdiğinden beri tarifeleri düşürmüş, ithalat ve ihracat işlemlerini kolaylaştırmıştır. Pakistan artan ithalatına karşı ihracattan gelir elde etmeyi beklerken, tekstil ticaretinde kota sınırlamalarının kalkması ihracata yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Pakistan ürünleri sınıflandırma ve tanımlamada Harmonize Sistemi kullanmaktadır. Gümrük vergileri ürünlerin değeri üzerinden alınmaktadır. Gümrük vergileri dışında satış vergisi (%15) ithal edilen ya da ülkede üretilen çeşitli ürünlerden alınmaktadır. İhracatı teşvik için gümrük vergileri, satış vergisi ve gelir vergisinde indirimler uygulanmakta ve ihracatın finansmanı için destek verilmektedir. Yolcu beraberindeki şahsi eşya vergiden muaftır. Ancak bu ülkeyi ziyaret edenlerin ülke dahiline alkol ve alkollü içkiler sokmaları yasaktır. Üç aylık bir süreye kadar giriş yapan motorlu araçlardan da vergi alınmamaktadır. Antika hüviyetini haiz eşyanın Pakistan'dan ihracı özel izne tabidir.

İç Vergiler ve Oranları:

2001 Gelir Vergisi Kanunu ve bunda yapıla gelen değişiklikler çerçevesinde tatbik edilmektedir. Bu vergi kişinin bir yıl içinde elde ettiği vergilendirilebilir geliri ile birlikte Pakistan dışında vergilendirilmiş olsa dahi küresel gelirlerine de uygulanmaktadır. Zekat, İşçi Refah Fonu ve İşçi Katılım Fonu ödemeleri gelir vergisinden düşülebilmektedir. Maaşlar, mülk gelirleri, iş kazançları, sermaye kazançları ve diğer gelirler (kar payı, borç üzerinden kar, kira gelirleri, piyango vb.) üzerinden de gelir vergisi alınmaktadır. Pakistan vatandaşlarından Pakistan ve küresel gelirlerinin tamamı üzerinden vergi alınırken, Pakistan vatandaşı olmayan kişilerden sadece Pakistan'da elde ettiği gelir için vergi alınmaktadır. Satış Vergisi, mal ve hizmet satışı ve tedariki için alınan bir vergidir. Petrol ve gaz için Petrol ve Gaz Düzenleyici Kurumu tarafından belirlenmektedir ve şu an için %34.8 olup, bunların dışındaki ürünlerde %17'dir. Hizmetler üzerindeki satış vergisi ise eyaletlere göre %13 ila %16 arasında değişmektedir. Pakistan aynı zamanda, altyapının geliştirilmesi amacıyla, eyaletler bazında, ithal malların transfer hizmetleri üzerinden kıymet bedeli bazında hesaplanan (advalorem) "cess" vergileri almaktadır.

Tarife Dışı Engeller

Pakistan'a bazı malların ithali yasaklanmıştır. Yasaklı liste şu maddeleri içermektedir: Arapça yazılı olmayan Kur'an çevirileri, üzerinde Kur'an ile ilgili kelime ve yazı olan ürünler, korku yayınları, müstehcen ve gayri-islami yayınlar, domuz ve domuz yan ürünleri, fişekler, tank ve silah araçları, kumar

gereçleri, heykeller ve 100 yıldan eski antikalar. İsrail’den her türlü ithalat yasaktır. Pakistan Hükümeti ithalat kanunları, ithalatı yasak olmayan malların geçici ithalatına bir banka garantisi olması kaydı ile izin vermektedir. Ödenmesi gereken ithalat giderleri ödenmelidir, ancak tekrar ihraç edildiğinde bu giderler geri alınmaktadır. Tüm ithalatçı firmaların “Pakistan Hükümeti İhracatı Geliştirme Bürosu”na kayıt yaptırmaları gerekmektedir. İthalatçılar aşağıda sıralanan şartları yerine getirmek zorundadırlar:

- Ticaret Bakanlığı’ndan ithalat maddeleri, yasaklı/kısıtlı mallar listesinden teyid edilmelidir.
- İthalat belgelerinde her ithal edilen mal için doğru armonize kod numarasının kayıtlı olması sağlanmalıdır.
- Sigara ve puro paketlerinin üzerinde hem Urduca hem de İngilizce “Sigara sağlığa zararlıdır” yazısı olmalıdır. www.ato.gov.au/excise

5. PAZAR DURUMU

5.1. Ülkenin Güçlü ve Zayıf Yönleri İle Fırsatlar ve Tehditler

Güçlü Yanları

- Kişi başı gelir artışı
- Bağımsız ve proaktif yargı ve medya
- Canlı sivil toplum demokratik kurulumun devamı
- Bol miktarda doğal kaynak, yani büyük su kaynaklar ve maden rezervleri.

Zayıf Yönleri

- Düşük okul kayıtları nedeniyle insan kaynağının yetersiz olması
- Vergi tahsilatının düşük olması
- Güvencesiz güvenlik durumu
- Politik tutarsızlıklar
- Kötü Yönetim

Fırsatlar

- Vergi tabanı genişletilerek vergi tahsilatının sağlanması
- Kamu sektörü işletmelerinde reformlar ve KİT’lerin özelleştirilmesi
- Merkezi idarede merkezileşme
- Enerji stratejisinin yeniden yönlendirilmesi
- Önemli üretkenlik arttırma

Tehditler

- Hiper enflasyon
- İflas riskinin aniden artması
- Yetersiz döviz rezervleri

5.2. Dağıtım Kanalları

Pakistan’da ürünlerini pazarlamak isteyen yabancı şirketler yerel dağıtım servislerini kullanabilecekleri gibi kendi dağıtım zincirlerini de kurabilirler. Karaçi, ülkenin ana dağıtım merkezidir ve toptancılar burada bulunur. Pakistan’da toptan satış piyasası oldukça gelişmiştir. Dağıtım ağını oluşturan çok sayıda toptancı bulunmaktadır. Endüstri veya sermaye malları satan yabancı şirketler doğrudan tüketiciye ulaşabilirler. Pazarın büyük olduğu durumlarda bir tane ana dağıtımçı tayin edilebilir. Ana dağıtımçı yan dağıtımçılara ulaşarak, ya da doğrudan tüketiciyle irtibat kurarak mal satışını gerçekleştirir.

5.3. Tüketici Tercihleri, Satış Teknikleri ve Satışı Etkileyen Faktörler

Pakistan halkının satın alma gücünün düşük olmasının da etkisiyle ülkede tüketilen ürünler genel olarak düşük kaliteli ve ucuz ürünlerdir. Bu tür ürünler de genel olarak Çin’den ithal edilmektedir. Ülkemizden ithal edilen ürünler, yüksek kaliteli ve güvenilir ürünler olarak değerlendirilmekte ve halkın gelir seviyesi orta ve yüksek olan kesimine hitap etmektedir. Pakistan’daki üst ve orta sınıf gelir grubuna dahil tüketicilerin alışverişlerini genel olarak alışveriş merkezlerinde yapmak yönünde bir eğilimleri olup, bu gelir gruplarına yönelik olarak başta hazır konfeksiyon ve kozmetik olmak üzere ürünlerimizin bu alışveriş merkezlerinde açılacak mağazalar yoluyla satışı mümkün bulunmaktadır. Pakistanlı tüketici zihnindeki ülkemiz ürünlerinin kalitesinin yüksek olduğu algısı dikkate alındığında, firmalarımızın doğrudan mağaza açmak veya franchise vermek yoluyla piyasaya girebileceklerdir. Bütün sanayi ürünlerinde distribütörler aracılığıyla pazara giriş yapılabileceği gibi kozmetik, temizlik malzemeleri ile tüm gıda ürünlerinde zincir marketler aracılığıyla pazara giriş imkanlarının değerlendirilmesinin uygun olacağı; ayrıca, süt ürünleri, bisküvi, makarna, salça vb. gıda ürünlerinde, mobilya, tekstil, tekstil kimyasalları ile gübre ürünlerinde yerel şirketlerle üretim konusunda ortak girişimler yapılmasının üretim maliyetlerinin düşürülmesinde fayda sağlayabileceği düşünülmektedir. Reklam ve promosyonlar konusunda, büyük reklam firmalarının kullanılması uygun olacaktır. En çok kullanılan reklam metodları ise televizyon ve gazeteler aracılığıyla yapılan reklamlar ile radyo, billboard, periyodik ve ticari yayınlar ve internettir.

Pakistan’da satış yapmak için tüm ülkedeki perakendecilerle bağlantısı olan büyük bir toptancı ile kişisel iletişime geçmek geleneksel bir yaklaşımdır. Buna karşın bu eğilim değişmektedir. Reklamcılık son dönemde hızla büyüyen bir sektördür. Bazı büyük tüketim malı üreticileri basılı ve elektronik medya aracılığı ile kendi ürünlerinin reklamını yaygın bir şekilde yapmaktadır. Bazı bankalar doğrudan pazarlama yöntemi ile potansiyel müşterileri ile düzenli olarak temasa geçmektedirler. Bununla beraber özellikle hükümete veya büyük şirketlere tüketim ürünleri dışındaki satışlarda kişisel ilişkiler çok önemlidir. Kişisel ilişkilerin zamanla gelişeceği göz önüne alınırsa, yatırım yapacak şirketlere Pakistan pazarını sık sık ziyaret etmesi hatta ülkede ikamet edilmesi tavsiye edilmektedir. Pakistan’da verimli olmayan uzaktan iletişim yerine, ülkede Türklere duyulan sempatiden de yararlanılarak, yüz yüze iletişim çok faydalı olacaktır. Özel ilişkilerin yanı sıra genellikle fiyat satın almada baskın faktör

olmaktadır. Kamu alımlarında da teknik özellikler ve sanayi deneyimi sağlandığı müddetçe düşük fiyat çoğunlukla tercih edilmektedir.

5.4.Ambalaj, Paketleme Ve Etiketleme

Genellikle Pakistan'da paketler bina dışında depolandığı için sıcağa ve neme maruz kalmaktadır. Paketleme yapılırken bu duruma dikkat edilmelidir. Ayrıca paketlerin ülkedeki kötü yükleme şartlarına da dayanıklı olması gerekmektedir. Hasır, saman gibi paketleme malzemeleri Pakistan gümrük otoriteleri tarafından sağlık gerekçesi ile reddedilebilmektedir. Etiketlerin açık ve okunaklı harflerle İngilizce yazılması gerekmektedir. Paketlerde aşağıdaki detayların yer alması gerekir:

- Üreticinin adı ve adresi
- Ürünün adı ve cinsi
- Taşıma ve yükleme sürecindeki uluslararası detay ve işaretler
- Menşe şahadetnamesi
- Üretim tarihi
- Son kullanma tarihi

İthal edilen tüm tohumların paket etiketlerinin tür, çeşit, miktar, parti numarası, saflık, filizlenme, üretim ay ve yılı ve son kullanma bilgilerini içermesi gerekir.

Bunun yanında haşere ilaçlarının paketlenmesi haşere ilaçları kanununa uygun olarak yapılmalıdır. Bu ürünlerde aşağıdaki bilgilerin okunaklı ve silinmez bir şekilde konteynerlardaki her etiketin üzerinde olması gerekir:

- Ürünün adı
- Üründen sorumlu imalatçının adı ve adresi
- Net içerik
- Ürün tescil numarası
- Üretim tarihi
- Test tarihi
- Normal şartlardaki depolama koşulları
- Tüm aktif içeriğin adı ve ağırlık yüzdesi
- Diğer içeriklerin adı ve ağırlık yüzdesi
- "Sadece zirai kullanıma yöneliktir" ibaresinin yer alması
- Uygun, uyarı ibareleri (örn: tehlikeli, çocuklardan uzak tutunuz)
- Kullanım talimatı

- Boş kutunun ortadan kaldırma talimatı

5.5. İş Adamlarının Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

Ticareti Etkileyen Kültürel Faktörler

Pakistan'da Ramazan ayı süresince randevuların alınmamasına özen gösterilmelidir. Pakistan iş kültüründe açık kapı politikası geçerlidir. Toplantılarda dahi kapılar herkese açık tutulmakta ve beklenmedik müdahaleler olabilmektedir. Toplantılara zamanında ve hazırlanmış olarak gidilmelidir. Pakistan'daki özel sektör firmaları uluslararası şirketlerin çalışma stiline alışkın olduklarından dolayı zamanlamaya çok fazla önem verirler. İş görüşmelerinde ilk tanışmadan sonra kartvizit değişimi yapılmaktadır. Üniversite derecesi veya profesyonel unvanlar gibi sosyal statü gösteren bilgilerin kartvizitte olması faydalıdır. Şirketlerde hiyerarşik bir yapı vardır. Kararlar şirketin en üstteki kişisi tarafından alınmaktadır. Kararlara çok yavaş adımlarla ulaşılır. Karşı tarafı hızlı karar alması için aceleye getirmek kaba bir davranış olarak kabul edilmektedir.

Pasaport Ve Vize İşlemleri

Umuma mahsus pasaport hamilleri vizeye tabidir. Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport hamilleri vizeden muaftır.

5.6. Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları

Pakistan'daki kanunlar genel olarak fikri mülkiyet haklarını korumaktadır. Buna rağmen, Pakistan'da mülkiyet hakları korsanlığı yaygındır. Son dönemde, Pakistan hükümeti telif, patent ve ticari marka alanlardaki yasaları yenilemeyi gündeme almıştır. Pakistan'ın şu andaki telif hakkı kanununun uygulamasının yetersiz ve cezaların zayıf olduğu görülmektedir.

Covid Tedbirleri

Pakistan'da hükümet, COVID-19 vakalarındaki artış sonrası martta kapatılan Pakistan Koronavirüs Ulusal Yönetim ve Kontrol Merkezinin (NCOC) vakalardaki artışlar sebebiyle yeniden açılmasını kararlaştırmıştır. Ulusal basındaki haberlere göre, Başbakan Şahbaz Şerif, COVID-19 vakalarındaki artış sebebiyle endişesini vurgulamıştır. Ayrıca Pakistan sağlık Bakanlığı, 5-12 yaş aralığı için gelecek ay COVID-19 aşılması başlatacaklarını belirtmiştir.